

CONSORTIUM(*) – GIẢI PHÁP NÂNG CAO HIỆU QUẢ BỔ SUNG TÀI LIỆU ĐIỆN TỬ

NGUYỄN THỊ LOAN(**)

Ngày nay, trong hoạt động thông tin thư viện tài liệu điện tử được chú trọng phát triển cả về số lượng và chất lượng. Song, đứng trước sự tiến bộ không ngừng của ngành xuất bản, đặc biệt là xuất bản điện tử, sự bùng nổ thông tin và các sản phẩm thông tin, giá cả tài liệu điện tử tăng cao trong khi đó ngân sách bổ sung lại eo hẹp,... thì vấn đề bổ sung tài liệu điện tử như thế nào, bằng phương thức nào vẫn luôn là một bài toán khó cho các nhà thông tin thư viện. Bài viết làm rõ tầm quan trọng của vấn đề bổ sung tài liệu điện tử, phân tích vấn đề bổ sung tài liệu điện tử theo hình thức liên kết – Consortium và những lợi ích của việc bổ sung theo hình thức này.

1. Tầm quan trọng của vấn đề bổ sung tài liệu điện tử

Theo thống kê của các nhà khoa học, khoảng 30-50 năm cuối thế kỷ XX số tài liệu được xuất bản trên toàn thế giới lại tăng gấp đôi, hay nói cách khác số lượng tài liệu được xuất bản theo quy luật hàm số mũ. Nhận định trên được minh họa qua số liệu thống kê từ tạp chí *Chemical Abstracts* (xem: 1, tr.12): Có thêm một triệu bài tóm tắt đầu tiên được công bố sau 31 năm (1907-1938); Có thêm một triệu bài tóm tắt được công bố lần thứ hai sau 18 năm (1939-1964); Có thêm một triệu bài tóm tắt được công bố lần thứ ba sau 7 năm (1958-1964); Có thêm một triệu bài tóm tắt được công bố lần thứ tư sau 4 năm (1965-1969).

Như vậy có thể thấy, sự giao lưu thông tin bằng ấn phẩm đã được coi là phương thức phổ biến và ra đời khá sớm. Tuy nhiên, kênh giao lưu thông tin

này cũng bộc lộ những hạn chế nhất định, đặc biệt là khó khăn trong tiếp cận, tốn thời gian,... trong giao lưu thông tin giữa tác giả và người dùng tin. Chính vì vậy nhu cầu thực tế đòi hỏi phải có một phương thức xuất bản tài liệu mới mà ở đó tác giả công trình nghiên cứu khoa học có thể công bố tác phẩm của mình thông qua một mạng lưới xuất bản, phân phối tài liệu mới, đồng thời giữa tác giả và người dùng tin có thể trực tiếp giao lưu với nhau một cách dễ dàng. Hiện nay, vấn đề này đã được thực hiện nhờ những tiến bộ của công nghệ thông tin và truyền thông. Tài liệu được xuất bản theo phương thức mới là những tài liệu dưới dạng số và chúng được lưu giữ trên các vật mang

(*) Consortium là một hình thức liên kết, liên hiệp của các cơ quan thông tin thư viện có cùng hướng bổ sung, diện bổ sung tài liệu.

(**) ThS., Viện Thông tin KHXH.

tin điện tử như: đĩa CD-ROM, mạng Intranet, Internet và được gọi chung là *Tài liệu điện tử*.

Việc bổ sung tài liệu điện tử có ý nghĩa quan trọng đối với hoạt động thông tin thư viện được thể hiện ở các khía cạnh sau:

- Tài liệu điện tử *có thể chứa đựng một lượng thông tin lớn*, ví dụ như bộ tạp chí tóm tắt *Chemical Abstracts* của Hội Hóa học Hoa Kỳ. Mỗi năm tạp chí này được xuất bản hơn 100 tập (Kể cả những tập tóm tắt và chỉ dẫn), mỗi tập khoảng 2.000 trang in, tổng cộng là khoảng 200.000 trang, nhưng nếu xuất bản dưới dạng điện tử thì mỗi năm tạp chí này chỉ gồm 4-5 đĩa CD-ROM. Bên cạnh đó nó có thể chứa đựng những phương tiện truyền đạt hỗn hợp như hình ảnh động, âm thanh, hoạt động của nhân vật mà tài liệu in ấn không thể làm được.

- Một sản phẩm trực tuyến trên mạng về mặt lý thuyết *có thể cung cấp nhiều địa điểm truy cập* (văn phòng, nhà ở, trường học, thư viện,...) tại nhiều thời điểm và nhiều người có thể sử dụng cùng lúc. Do vậy giúp tiết kiệm được thời gian, công sức và kinh phí.

- Tài liệu điện tử thường được xem là *nhANH chóng hơn nhiều để thu thập, lựa chọn thông tin* cần thiết và tham khảo chéo giữa các ấn bản khác nhau.

- Tài liệu điện tử mang đến cho người dùng tin *khả năng liên hệ, tiếp cận với tác giả*. Điều này sẽ tạo ra một kênh thông tin phản hồi giữa người dùng tin và người sáng tạo ra thông tin, từ đó làm nảy sinh những ý tưởng mới góp phần làm tăng chất lượng thông tin cũng như sự phù hợp của nội dung thông tin đối với nhu cầu của người dùng tin. Đồng thời tài liệu điện tử còn giúp người dùng tin liên kết tới các trích dẫn, các

nguồn tham khảo, điều này giúp họ dễ dàng theo dõi được quá trình phát triển của vấn đề một cách bao quát hơn.

Với những ưu điểm nổi trội của mình, tài liệu điện tử ngày càng được chú ý phát triển. Tại các cơ quan thông tin thư viện, hiện nay tài liệu điện tử được bổ sung song song với tài liệu truyền thống, đặc biệt trong điều kiện công nghệ phát triển như hiện nay thì nguồn tài liệu này ngày càng được người dùng tin quan tâm và sử dụng. Tuy nhiên, giá thành của tài liệu điện tử thường cao hơn rất nhiều so với tài liệu in ấn. Do vậy, vấn đề bổ sung tài liệu điện tử cần được cân nhắc một cách kỹ lưỡng, chẳng hạn như việc: đánh giá xuất bản phẩm trên các phương diện như khả năng sử dụng, giao diện người dùng, thời gian truy hồi thông tin và đặc biệt là nội dung thông tin; ưu thế của xuất bản phẩm; phân phối xuất bản phẩm đến người sử dụng; giám sát việc sử dụng xuất bản phẩm;... Bên cạnh đó, hình thức mua tài liệu điện tử là một vấn đề cần được quan tâm đặc biệt, dựa trên sự liên kết, hợp tác, trao đổi và chia sẻ giữa các cơ quan, tổ chức nhằm đạt hiệu quả và tiết kiệm nhất.

2. Vấn đề phối hợp bổ sung tài liệu điện tử thông qua Consortium

Xét về phương diện ngôn ngữ, “*Consortium*” là một từ gốc Latinh có nghĩa là “đối tác, hiệp hội hoặc hội”, được sử dụng để chỉ tập hợp của 2 hay nhiều thực thể nhằm mục đích tham gia vào một hoạt động chung hoặc đóng góp nguồn lực để đạt được mục tiêu chung.

Trong hoạt động thông tin thư viện, Consortium được bắt đầu bằng việc: Các tổ hợp cung cấp sách, báo, tạp chí,... đưa ra đề nghị với các nhà xuất bản để cung cấp đồng thời nhiều loại tài liệu cho một số lượng lớn người dùng tin ở

nhiều thư viện khác nhau trong cùng một thời điểm để tiết kiệm kinh phí. Sau đó các nhà xuất bản đã nhanh chóng nhận ra lợi ích của việc cung cấp tài liệu theo hình thức này, họ đã khôn khéo bao gói các loại tạp chí ít người quan tâm với các loại tạp chí được nhiều người quan tâm theo kiểu bán cả gói với một mức giá hấp dẫn người mua. Kết quả của việc mua bán này là các nhà xuất bản bán được nhiều sản phẩm, còn người mua thì mua được nhiều với giá cả chấp nhận được và doanh thu của các nhà phân phối cũng được tăng lên đáng kể, trong khi chi phí cho quảng bá, quản lý lại giảm.

Theo thời gian, các thỏa thuận mang tính lỏng lẻo ban đầu được thay thế bằng các hợp đồng cung cấp, hợp đồng bản quyền hoàn chỉnh, đồng thời những ràng buộc không chính thức từ các thư viện cũng chuyển hóa dần thành các tổ chức có quy mô, cơ cấu, có quy định rõ ràng, đó chính là các Consortium. Mô hình Consortium trong hoạt động thông tin thư viện đã nhanh chóng được phổ biến ở khắp các nước châu Âu, Bắc Mỹ và dần lan sang châu Á.

Kinh nghiệm của các nước trên thế giới cho thấy rằng để hình thành và đảm bảo hoạt động của một Consortium thì cần phải có một cơ quan nhà nước đứng ra bảo trợ, các thành viên tham gia Consortium trên cơ sở hoàn toàn tự nguyện và có diện bổ sung tài liệu tương đồng nhau.

Đối với việc bổ sung tài liệu điện tử, Consortium là một hình thức liên kết, liên hiệp của các thư viện có cùng hướng bổ sung, diện bổ sung. Đứng trước thực tế khối lượng tài liệu điện tử trên thế giới có sự gia tăng mạnh mẽ cả về số lượng và chất lượng, các bài báo và tạp chí gia tăng theo cấp số nhân được xuất

bản dưới nhiều hình thức khác nhau và có thể khai thác, sử dụng bằng nhiều phương thức. Hầu hết mỗi bản tạp chí đều có một bản điện tử song song với bản in trên giấy, bên cạnh đó rất nhiều cơ quan tổ chức tạo lập cho mình một website để cung cấp thông tin tới người dùng tin, điều này đồng nghĩa với số lượng nhà cung cấp thông tin ngày càng tăng. Trong khi đó kinh phí bổ sung nguồn tin điện tử của các cơ quan thông tin thư viện thì eo hẹp nên các cơ quan có xu hướng liên kết với nhau, tạo thành các liên hiệp cùng mua và chia sẻ nguồn tin giữa các thành viên. Hơn nữa các nhà cung cấp tài liệu điện tử đứng trước nguy cơ bị suy giảm lợi nhuận do số đơn đặt hàng từ phía các cơ quan thông tin thư viện bị giảm bớt. Do vậy các nhà xuất bản, các nhà cung cấp thông tin đã đưa ra nhiều giải pháp khuyến khích người mua, trong đó giải pháp mua theo Consortium được áp dụng khá rộng.

Tại Việt Nam, hình thức bổ sung theo Consortium cũng được áp dụng ở một số cơ quan. Ví dụ: Trung tâm Thông tin Khoa học và Công nghệ Quốc gia phối hợp mua một số CSDL trực tuyến của nước ngoài với 25 cơ quan thông tin thư viện trong nước và là thành viên của Consortium Thư viện của các Viện nghiên cứu khoa học. Consortium này gồm có một số thành viên như: Cục Thông tin Khoa học và Công nghệ Quốc gia (Trung tâm Thông tin Khoa học và Công nghệ Quốc gia trước đây), Trung tâm Thông tin Tư liệu Khoa học thuộc Viện Khoa học tự nhiên và Công nghệ Quốc gia, Trung tâm Thông tin Thư viện Trường Đại học Quốc gia Hà Nội,...

Đối với hợp tác nước ngoài trong lĩnh vực bổ sung tài liệu điện tử Cục Thông tin Khoa học và Công nghệ Quốc gia đang là cơ quan đầu mối chủ trì

Chương trình PERI Việt Nam (Dự án Tăng cường thông tin nghiên cứu - PERI - Programme for the Enhancement of Research Information). Các nguồn tin có thể truy cập qua PERI gồm:

EBSCO: Hơn 15.000 tạp chí toàn văn trong CSDL về các ngành khoa học công nghệ, xã hội nhân văn, giáo dục, kinh tế, y tế,...

Blackwells Synergy: Hơn 750 tạp chí toàn văn về các lĩnh vực khoa học sự sống, sinh học, y học, khoa học thú y, kinh tế, tài chính,...

Oxford University Press: Hơn 160 tạp chí toàn văn về khoa học sinh học, y tế, khoa học xã hội nhân văn, pháp luật, kinh tế, thương mại, máy tính,...

Mary Anne Liebert: bao gồm 55 tạp chí toàn văn về công nghệ sinh học, y học luật pháp, khoa học sự sống,...

Tạp chí trực tuyến châu Phi (AJOL): bao gồm toàn văn của 215 tạp chí về rừng, quản lý rừng,...

Điều quan trọng đối với các Consortium là vấn đề tiết kiệm kinh phí trong công tác bổ sung tài liệu. Do đó các Consortium thường đàm phán với các nhà cung cấp tài liệu điện tử để hình thành hợp đồng mua tài liệu một cách khoa học, tiết kiệm kinh phí và đạt hiệu quả nhất.

Đối với các thành viên của Consortium ngoài việc thống nhất với nhau về diện bổ sung, danh sách các tài liệu điện tử cần bổ sung thì phải cùng thống nhất một quy định hoạt động, trong đó thể hiện rõ mục tiêu, quyền lợi, nghĩa vụ và thỏa thuận giữa các phương thức hợp tác; cần xây dựng một kế hoạch hành động, trong đó phân tích những ưu điểm và hạn chế của từng thành viên tham gia để có kế hoạch triển khai hoạt động chi tiết; ngoài ra,

phải lập kế hoạch và định hướng được việc tiếp cận các nguồn tài chính, dự kiến những biến động, xu thế phát triển của tổ chức và của từng thành viên tham gia nhằm đảm bảo hoạt động lâu dài và bền vững.

3. Lợi ích của việc hình thành Consortium phối hợp bổ sung tài liệu điện tử

Mục đích liên kết, phối hợp của Consortium cho chúng ta thấy những lợi ích của việc hình thành Consortium là:

Đối với cơ quan thông tin thư viện: như trên đã nói, nguồn kinh phí bổ sung tài liệu, đặc biệt là tài liệu điện tử tại các cơ quan thông tin thư viện đang dần bị cắt giảm. Do vậy, với hình thức phối hợp bổ sung của Consortium các đơn vị thành viên tiết kiệm được một khoản kinh phí không nhỏ trong việc bổ sung nguồn tin điện tử.

Ngoài ra khi có sự liên kết bổ sung đã làm nảy sinh nhiều mối quan hệ ràng buộc giữa các đơn vị thành viên, điều này giúp hoạt động thông tin của các đơn vị tránh được sự biệt lập và khép kín. Sự liên kết, chia sẻ giữa các cơ quan đã tạo điều kiện cho việc mở rộng và gia tăng số lượng nguồn tin số hóa của thư viện một cách nhanh chóng và hiệu quả, bên cạnh đó, còn tạo ra một cơ chế, buộc các đơn vị thành viên phải thường xuyên nâng cao trình độ đội ngũ cán bộ, đổi mới công nghệ cho phù hợp với nhu cầu trao đổi nguồn tin điện tử.

Đối với người dùng tin: lợi ích mang lại cho họ đó là khả năng vươn tới nhiều nguồn tin phong phú, đa dạng ở nhiều cơ quan khác nhau mà cùng có sự phối hợp bổ sung. Ngoài ra việc truy cập nguồn tin điện tử đã giảm bớt được sự giới hạn về thời gian, không gian và tiết kiệm kinh phí. Có thể nói đây là tiền đề kích thích sự phát triển nhu cầu tin của người dùng tin, tạo nên những nhân tố

mới cho sự phát triển kinh tế-xã hội, khoa học và công nghệ.

Dịch vụ cung cấp tài liệu điện tử giúp người dùng tin biết được tài liệu mình cần đang lưu giữ ở đâu trong nhóm các cơ quan cùng phối hợp bổ sung, hỗ trợ khả năng thực hiện các yêu cầu mượn, tham khảo trên máy (ví dụ như: đọc toàn văn tài liệu) sao chụp bản gốc, nhận các bản copy điện tử,... đồng thời tạo điều kiện để người dùng tin được tiếp cận với tác giả tài liệu thông qua kênh thông tin phản hồi. Đây thực sự là một kênh thông tin hữu ích đối với hoạt động của các cơ quan thông tin thư viện. Thông qua những ý kiến phản hồi của người dùng tin, thư viện có những điều chỉnh hoạt động sao cho việc phục vụ người dùng đạt hiệu quả nhất.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Trần Hữu Huỳnh. Đề cương bài giảng: Nguồn lực thông tin khoa học và công nghệ (Đại học Khoa học xã hội và nhân văn). H.: 2006.
2. Stuart D. Lee. Building an Electronic Resource Collection: A Practice Guide. London: Library Association, 1998.
3. Manish Kumar. Library consortium: concept and licensing models. <http://dlis.du.ac.in/RC%20IN%20LIS/pdf/Presentations/Manish%20Kumar.pdf>
4. Prakash Chand, Nishy P. Strengthening R&D information systems through library consortium: a case of CSIR laboratories. *Annals of Library and Information studies*, Vol.55, March 2008, pp.45-51. <http://nopr.niscair.res.in/bitstream/123456789/829/1/ALIS%2055%281%29%20%282008%29%2045-51.PDF>
5. Nguyễn Lệ Nhung. Vài nét về khái niệm “tài liệu”, “tài liệu điện tử”. <http://www.luuu.vn.gov.vn/Pages/Tin%20chi%20ti%E1%BA%BFt.aspx?itemid=17&listId=64c127ef-bb13-4c45-820f-d765e28eb7cc&ws=content>

(xem tiếp trang 41)

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. C.Mác và Ph.Ăng ghen Toàn tập, T.3. H.: Chính trị Quốc gia, 1995.
2. Nguyễn Thế Kiệt. Chính sách xã hội với việc từng bước giảm bớt sự phân cách giàu nghèo hiện nay ở Việt Nam. Kỷ yếu Đề tài khoa học cấp Bộ năm 2004, Học viện Chính trị – Hành chính quốc gia Hồ Chí Minh, 2006.
3. Nguyễn Thị Hằng. Bước tiến mới của sự nghiệp xóa đói giảm nghèo. *Tạp chí Cộng sản*, số 5/ 2001.
4. Tăng trưởng kinh tế và phân hóa giàu – nghèo. <http://bmktcn.com>, ngày 18/10/2009.
5. Khoảng cách giàu nghèo. <http://.www.Thegioi&Vietnam.com.vn>, ngày 20/11/2009.
6. Nguyễn Thị Hằng, Lê Duy Đồng (chủ biên). Phân phối và phân hóa giàu nghèo sau 20 năm đổi mới. H.: Lao động – Xã hội, 2005.
7. Đặng Hữu Toàn. Chủ nghĩa Mác - Lênin và công cuộc đổi mới ở Việt Nam. H.: Chính trị Quốc gia, 2002.
8. Đảng Cộng sản Việt Nam. Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ X. H.: Chính trị Quốc gia, 2006.